

مقاله پنجم

کارکرد مهدویت و انتظار در تحکیم روابط اعضای خانواده در دوران کرونا^۱

محمود ملکی راد^۲

چکیده

خانواده بستر فعالیت یافتن توانایی‌های انسان‌ها است و نقش مهمی در پرورش استعدادها و مادی و معنوی فرزندان دارد. گاه بروز برخی حوادث و بلاها ممکن است در تضعیف روحیه اعضای خانواده و فروپاشی آن مؤثر باشد. اندیشه مهدویت و انتظار دارای ظرفیتی است که می‌تواند در تحکیم روابط اعضای خانواده در بروز بلاها و حوادثی چون بیماری کرونا نقش بسیاری داشته باشد؛ بدین منظور در این مقاله از نقش مهدویت و انتظار در این‌باره بحث شده است. از مهم‌ترین یافته‌ها و نوآوری‌های این تحقیق، تبیین کارکردهای باور به مهدویت و انتظار در نهاد خانواده در سه ساحت باورها و ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری خانواده است.

در بُعد باورها با تأکید بر تقویت ایمان و تحکیم شناخت امامت، در بُعد ارزش‌ها با تأکید بر ویژگی‌های اخلاقی منتظران و در بُعد هنجاری به رفتارهای خانواده جهت و به آن رنگ مهدوی می‌دهد. در پژوهش حاضر برای تبیین کارکرد مهدویت در ابعاد یاد شده از دلایل عقلی و نقلی و توصیف و تحلیل آیات و روایات بهره گرفته شده است.

واژه‌های کلیدی: انتظار، مهدویت، آرامش خانواده، کرونا.

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۱۲

۲. محمود ملکی راد، عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

مقدمه

آموزه‌ی مهدویت دارای مؤلفه‌ها و عناصری است که می‌توان برای رشد و تعالی خانواده از آن‌ها کمک گرفت. عنصر انتظار و اعتقاد به ظهور دارای آثار گران‌قدری در مسائل فردی و اجتماعی است و موجب تعالی روحی و معنوی خانواده و تحکیم روابط اعضای آن در ابعاد مختلف می‌شود؛ یعنی با انتظار حالتی در خانواده منتظر، ایجاد می‌شود که به وضع موجود خود، رضایت ندهد و خود را در راستای اهداف بلند ظهور به حرکت و تلاش وا دارد. در چنین خانواده‌ای، همه مؤلفه‌های انتظار چه در بعد بینشی و معرفتی، چه در بعد ارزشی و اخلاقی و چه از نظر رفتاری و کنشی، بالفعل موجود خواهد بود و انتظار از حالت قلبی و فوولی صرف، به عمل تبدیل می‌شود. این امر می‌تواند کارکردهایی از ابعاد کارآمدی انتظار برای تعالی خانواده را به نمایش گذارد که در مقابله با بلایایی چون بیماری کرونا و... علاوه بر ایجاد صبر و تحمل در مقابل آن‌ها، روابط اعضای آن را نیز تقویت کند.

در این پژوهش که با روش تحقیق کتابخانه‌ای سامان یافته است، مواردی از کارکردهای مهدویت و انتظار که در تحکیم روابط اعضای خانواده نقش دارند و موجب ایجاد آرامش در خانواده در مقابله با بلایایی چون بیماری کرونا می‌شوند، در نخستین اثر مستقل فارسی، خواهد آمد. این کارکردها به شرح ذیل است.

۱. کارکرد در ساحت باورهای خانواده

اندیشه مهدویت منبعث از باورها، اصول و اعتقاداتی است که ریشه در دین اسلام دارد و از تعالیم اسلام نشأت گرفته است. مهم‌ترین باورهای حاصل از اندیشه مهدویت که در کارایی نهاد خانواده می‌توانند نقش داشته باشند، عبارت هستند از:

۱-۱. تقویت و پرورش روح ایمان در خانواده

تقویت روح ایمان در شریان خانواده یکی از آثار باور به امامت و مهدویت است. باور به امامت و

مهدویت ریشه در نگرش و باور انسان نسبت به خداوند و نبوت دارد و در نتیجه اطاعت از امام، اطاعت از نبی و خدا را به دنبال خواهد داشت. بر این اساس خانواده معتقد به امام زمان^ع لزوماً باید افرادی باشند که از درجه ایمان بالایی برخوردارند؛ زیرا پابندی به مهدویت و انتظار، بدون معرفت کافی و بینش و ایمان لازم، غیر ممکن خواهد بود.

وعده خداوند بر استخلاف مؤمنان در زمین از حیث بینشی در پرتو ایمان و از جهت رفتاری بر انجام عمل صالح، مبتنی شده است. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ» (نور: ۵۵)؛ خداوند بر کسانی که شما که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند، وعده داده که آنان را در زمین جانشین خواهد ساخت. در روایات بسیاری این آیه بر ظهور امام مهدی^ع تطبیق داده شده است. (ر.ک. طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۱۷۷) در این آیه حضرت مهدی^ع و بارانش به‌عنوان «الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»، یعنی آن‌ها که ایمان و عمل صالح دارند، معرفی شده‌اند. منتظر بودن، هرگز بدون ایمان و معرفت مستحکم که هرگونه ضعف و سستی را از فرد منتظر دور کند، امکان‌پذیر نخواهد بود، آن‌ها که در انتظار هستند، از یکسو باید سطح آگاهی و ایمان خود را بالا ببرند و از سوی دیگر در اصلاح اعمال خویش بکوشند. تنها چنین کسانی هستند که می‌توانند نوید شرکت فعالانه در ظهور امام^ع را به خود دهند، نه آن‌ها که از نظر بینش متزلزلند و از ایمان و عمل صالح بیگانه‌اند. از کارکردهای انتظار آن تقویت روحیه مقابله با حوادث نظیر بیماری‌ها و ... خواهد بود. انتظار با ایجاد رابطه روحی میان خدا و انسان، روابط میان اعضای خانواده را تقویت می‌کند و آنان را به صورت اجتماعی واحد در می‌آورد. رسول خدا^ص در این باره می‌فرماید: «مؤمن نسبت به مؤمن چون ساختمان و بناست که قسمتی از آن قسمت دیگر را محکم کند». (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۷۷۹) رابطه یک مؤمن نسبت به مؤمن دیگر، مانند رابطه اجزای ساختمانی است که یکدیگر را استوار و پابرجا می‌سازند. بر این اساس مؤمنان نسبت به همدیگر خیرخواهی می‌کنند و در بروز حوادث و بلاها به کمک و یاری همدیگر می‌شتابند و با یکدیگر مواسات می‌کنند.

بنابراین استحکام بینش و تحکیم ایمان در افراد منتظر یکی از کارکردهای مهم انتظار به شمار می‌رود که می‌تواند به تحکیم نظام خانواده و تقویت روحیه اعضای آن به خصوص در برابر حوادث سخت، نامایمات و بیماری‌ها کمک کند.

۱-۲. ایجاد و تحکیم بینش نسبت به امامت

شناخت صحیح مقام امام^ع، می‌تواند به خانواده کمک کند تا نسبت به امامت باور درست پیدا کند. به باور شیعه در مباحث امامت با دلایل قطعی بر ضرورت وجود امام تأکید شده است. به حکم عقل، شناخت و معرفت امام دوازدهم، لازم و ضروری است؛ زیرا امام مهدی^ع، امامی است که اطاعت و پیروی از او

واجب است و هرکس که اطاعتش واجب باشد باید صفات و ویژگی‌هایش را شناخت تا با شخص دیگری اشتباه نشود. (موسوی اصفهانی، ۱۴۲۸ق، ج ۲، ص ۱۶۶) بر همه معتقدان به امامت به خصوص خانواده لازم است تا شناخت درستی از امام مهدی عج پیدا کنند تا با اطاعت از وی، زمینه‌های سازندگی روحی و معنوی خود و دیگران را فراهم آورند. در واقع امامت و ولایت آن حضرت راهی است که مردم از آن طریق می‌توانند به عبودیت و بندگی خداوند بپردازند و ایمان خود را به کمال برسانند. به تعبیر امام صادق ع: «اطاعت امام، اطاعت خداوند و اطاعت رسول خدا است». (بحرانی، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۳۴) آنچنان که اطاعت از خداوند و پیامبر ص واجب است، پس اطاعت از امام نیز واجب است.

شناخت امام مهدی عج، اعتقاد به حضور ایشان را در همه عرصه‌ها به دنبال خواهد داشت. خانواده‌ی معتقد به امامت، قطعاً حضور امام ع را در همه عرصه‌ها و لحظه‌های زندگی احساس می‌کند و زندگی برای اعضای آن، معنا و مفهومی قدسی پیدا می‌کند. خانواده‌ای که از چنین بینشی برخوردار باشد، مسائل مختلف فکری، فرهنگی و اجتماعی خود را با اطاعت از راه امام ع تنظیم می‌کند، در برابر حوادث و سختی‌ها امیدوار می‌ماند و با صبر و استقامت بر مشکلات پیروز می‌شود.

اعتقاد به امامت و مهدویت از آن جهت که بینش درست و صحیحی به مردم می‌دهد، می‌تواند عامل مهمی برای در امان ماندن خانواده از انحراف و فتنه باشد. انتظار، منتظران را از افتادن در دام انحراف و فتنه حفظ می‌کند و خط مشی درست زندگی را برای آنان مشخص می‌کند. شخص منتظر، بصیرت و آگاهی کافی بدست می‌آورد و در مقابله با سختی‌ها و بلاها به درستی تحلیل می‌کند و خود را از افتادن در ورطه انحرافات حفظ می‌کند.

۲. کارکرد در ساحت ارزش‌های خانواده

به باور جامعه‌شناسان، دین در ایجاد ارزش‌ها نقش مهمی دارد. «ارزش‌های دینی، والاترین اهداف هستی هستند که در روابط بین انسان و خداوند شکل می‌گیرند» (بیرو، ۱۳۷۵، ص ۴۴۵). اگر ارزش‌های دینی در خانواده مورد توجه قرار داشته باشند و خانواده خود را ملزم به پایبندی آن‌ها بدانند، می‌تواند کارکرد مطلوب و آثار درخشانی در تعالی روحی و روانی اعضا داشته باشد و آنان را در برابر سختی‌ها واکسینه کند. بر این اساس، بررسی گونه‌های مختلف ارزش‌های حاصل از اندیشه مهدویت که می‌توانند در نهاد خانواده تأثیرگذار باشند، مهم و با ارزش تلقی می‌شود. این ارزش‌ها را می‌توان در حوزه‌های ذیل مطرح کرد:

۱-۲. ارزش‌گذاری از راه التزام به ویژگی‌های منتظران

روایات بسیاری بر ارزش‌گذاری از راه التزام به ویژگی‌های منتظران دلالت دارند. این روایات را می‌توان بر چند دسته تقسیم کرد:

الف) دسته‌ای از روایات بر آمادگی همه جانبه‌ی منتظران برای ظهور دلالت دارند. قطعاً یکی از پیش-زمینه‌های آمادگی برای ظهور، توجه به ارزش‌های اخلاقی و تربیتی و خودسازی فردی و اجتماعی و انجام واجبات و ترک محرمات است. از امام صادق علیه السلام نقل شده است: «هریک از شما باید خود را برای خروج قائم آماده کند». (نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۳۲۰) از دلالت التزامی این روایت که بر آمادگی همه جانبه دلالت می‌کند، می‌توان بر آمادگی از جهت کسب فضایل اخلاقی و ارزش دانستن آن استدلال کرد؛ زیرا عدم توجه به آن هرگز فرد را در شمار منتظران قرار نخواهد داد. بنابراین یکی از شرایط عمومی منتظران را باید به دست آوردن فضایل اخلاقی دانست و بر ارزش آن در نهاد خانواده تأکید داشت.

ب) دسته‌ای از روایات بیانگر معرفت بسیار بالای منتظران نسبت به خداوند هستند که شخص منتظر در سایه آن از استقامت بیش‌تری برخوردار می‌شود. از امام صادق علیه السلام در این زمینه نقل شده است: «باران امام علیه السلام و منتظران آن حضرت دارای قلوب مستحکم و همانند آهن شکست ناپذیرند و شک و شبهه‌ای نسبت به خداوند در قلوب‌شان راه ندارد». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲، ص ۳۰۸)

به طور حتم چنین معرفتی موجب می‌شود تا خانواده‌ی منتظر نسبت به انجام دستورات الهی احساس مسئولیت کند و بر خود فرض بداند تا برای کسب فضایل اخلاقی به تهذیب نفس بپردازد. چنین خانواده‌های آستانه‌ی تحمل بالایی در برابر سختی‌ها دارد و در مقابل بلاها و سختی‌ها مقاومت بیش‌تری خواهند کرد. این امر موجب خواهد شد تا اعضای خانواده همدیگر را بیش‌تر تحمل کنند و در نتیجه روابط عاطفی در خانواده تحکیم شود.

ج) دسته‌ای از روایات بر ارتقای سطح عقلانیت، خردورزی و اخلاص منتظران دلالت دارند که به جهت بالا بودن معرفت‌شان نسبت به امامت، غیبت امام زمان علیه السلام برای آنان، مانعی از هدایت ایجاد نمی‌کند؛ گویی در زمان حضور امام علیه السلام به سر می‌برند. از امام سجاد علیه السلام در این زمینه نقل شده است که به ابو‌خالد فرمود:

«ای ابا خالد! مردم زمان غیبت آن امام که معتقد به امامت و منتظر ظهور او هستند از مردم هر زمانی برترند، زیرا خدای تعالی عقل و فهم و معرفتی به آن‌ها عطا فرموده است که غیبت نزد آنان به منزله مشاهده است، و آنان را در آن زمان به مانند مجاهدان پیش روی رسول خدا (ص) که با شمشیر به جهاد برخاسته‌اند قرار داده است، آنان مخلصان حقیقی و شیعیان راستین ما و داعیان به دین خدای تعالی در نهان و آشکارند». (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۳، ص ۳۲۰)

منتظران که از چنین ویژگی‌هایی برخوردار باشند، بی‌شک افرادی هستند که از سطح تربیت بالا برخوردارند و فضایل اخلاقی برای آنان دارای ارزش و اهمیت بالایی است. این مطلب برای خانواده‌ی معتقد به امام زمان علیه السلام، درس مهمی است که والدین هم خودشان مزین به فضایل اخلاقی باشند و هم فرزندان‌شان

را به فضایل اخلاقی و انجام وظایف دینی تشویق کنند.

د) مضمون دسته‌ای از روایات این است که منتظران مبلغ دین الهی هستند و بسته به شرایط به صورت علنی و پنهانی مردم را به دین الهی دعوت می‌کنند. امام سجاد^ع در این باره می‌فرماید: «مردم زمان غیبت آن امام، معتقد به امامت و منتظر ظهور او هستند ... و داعیان به دین خدای تعالی در نهان و آشکارند». (همان، ج ۱، ص ۳۲۰)

روشن است وقتی منتظران مبلغ دین الهی باشند و حلال و حرام الهی و فضایل و رذایل اخلاقی را برای دیگران بیان کنند حتما در رتبهی اول، خودشان عارف و عامل به آن‌ها باید باشند و تربیت اخلاقی برای آنان دارای ارزش و اهمیت باشد. خانواده‌هایی که این افراد در آن‌ها تربیت می‌شوند، حتما خود به این ارزش‌ها پایبندند و از این جهت باور به اندیشه مهدویت موجب می‌شود تا تربیت اخلاقی برای خانواده دارای اهمیت و ارزش باشد.

۲-۲. ارزش‌گذاری از راه التزام به ویژگی‌های یاران امام مهدی^ع

التزام به ویژگی‌های یاران امام مهدی^ع یکی دیگر از ارزش‌هایی است که می‌توان آن را از اندیشه مهدویت برگرفت. خصوصیتی چون شناخت عمیق نسبت به خداوند، شجاعت، اخلاص و... و همچنین ارزش دانستن این خصوصیات در خانواده دارای کارکرد و آثار مهمی است و موجب تعالی افراد خواهد شد. با بررسی روایات موجود در مباحث مهدویت، این ویژگی‌ها را می‌توان بر چند دسته تقسیم کرد:

الف) شناخت عمیق یاران امام زمان^ع از خداوند: از امام صادق^ع در این زمینه نقل شده است: «در قلوب آنان (یاران مهدی^ع) نسبت به ذات خداوند شکی نیست و آنان به وحدانیت خداوند آن چنان که حق وحدانیت اوست، اعتقاد دارند». (یزدی حایری، ۱۴۲۲ق، ج ۲، ص ۱۶۵) التزام خانواده به این ارزش، می‌تواند در تعالی روحی و معنوی آن تأثیرگذار باشد.

ب) شجاعت کم نظیر یاران امام زمان^ع: از رسول خدا^ص در وصف یاران امام مهدی^ع نقل شده است: «پرچم‌های سیاه از طرف مشرق ظاهر می‌شوند و آنچنان با اهل فتنه می‌جنگند و مبارزه می‌کنند و آن‌ها را می‌کشند که تا آن موقع هیچ گروهی بدان سان نجنبیده باشد و هیچ قومی را بدان سان نکشته باشند». (اربلی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۲)

ج) صبر و پایداری در راه حق و حق‌یابوری: امام صادق^ع درباره حق‌یابوری یاران امام زمان^ع، می‌فرماید: «خداوند به وسیله آن‌ها، امام حق را یاری می‌کند». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۲، ص ۳۰۸)

د) همدلی: امام علی^ع در وصف یاران امام زمان^ع می‌فرماید: «آنان یکدل و هماهنگ هستند». (همان، ج ۵۲، ص ۲۲۴)

ه) عبادت و معنویت: از امام صادق^ع درباره یاران امام مهدی^ع نقل شده است: «در دل شب، از

خشیت خداوند، ناله‌هایی دارند، مانند ناله مادران پسر مرده و شب‌ها را با عبادت به صبح می‌رسانند و روزها را با روزه به پایان می‌برند». (همان، ج ۵۲، ص ۲۲۴) ایشان در سخن دیگری فرمودند: «گویا قائم و اصحاب او را در نجف و کوفه می‌بینم که سجده‌ها به پیشانی‌های آن‌ها اثر گذاشته است؛ شیران در روز و راهبان در شب‌اند...» (همان، ج ۵۲، ص ۳۸۶). همچنین در سخن دیگری از ایشان آمده است: «یاران مهدی علیه السلام کسانی هستند که شب بیدارند و در نماز خود، نغمه‌ای مانند صدای زنبور دارند؛ شب را بیدارند و به عبادت می‌پردازند و روز مانند شیرند؛ ... همانند چراغ نورانی هستند؛ گویا قلب‌های آن‌ها چراغ‌هایی است و از خوف خدا بیمناکند». (همان، ج ۵۲، ص ۳۳۳)

و اقتدار و صلابت در راه حق: امام صادق علیه السلام در این باره فرمودند: «وقتی امر ما فرارسد و مهدی ما قیام کند هر یک از یاران او قوی‌تر از شیر و بزرگ‌تر از نيزه‌اند؛ دشمن را زیر قدم‌هایشان می‌گذارند و با دست‌های خود از پا در می‌آورند». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲، ص ۳۷۲) از امیرالمؤمنین علیه السلام در این زمینه نقل شده است: «اصحاب مهدی علیه السلام مانند شیرهایی هستند که از جنگل بیرون آمده‌اند، قلب‌های آن‌ها تکه‌های آهن است، اگر بخواهند کوهی را از جا در آورند از جا در خواهند آورد، روش و لباس یکسانی دارند، مثل این که همه از یک پدر هستند». (کورانی، ۱۴۲۸، ج ۳، ص ۹۴)

از ویژگی‌های یاد شده یاران امام مهدی علیه السلام می‌توان نتیجه گرفت که لازم است جامعه دینی در عصر انتظار از نظر تربیت دینی به حدی از کمال رسیده باشد که ظرفیت و استعداد پرورش یارانی با این ویژگی‌ها را در خود به وجود آورده باشد. با توجه به این که ظهور امام عصر علیه السلام، امر غیبی و به تعبیر روایات اسلامی، ناگهانی خواهد بود، پس لازم است جامعه دینی همواره آمادگی خود را در این زمینه حفظ کند. بیش‌ترین بار این مسئولیت و تکلیف بر عهده خانواده مسلمان معتقد به امام زمان علیه السلام است. خانواده برای اینکه بتواند رسالت خویش را در پرورش زمینه‌سازان ظهور به خوبی انجام دهد، در وهله اول لازم است ارزش‌های یاد شده‌ای که از خصوصیات یاران امام مهدی علیه السلام به دست می‌آید در خانواده حاکم کند و والدین خود را به آن ارزش‌ها و صفات بیارایند و سپس در انتقال آن به فرزندان و نوآموزان اقدام کنند.

۲-۳. ارزش‌گذاری از راه التزام به نظارت دائمی امام عصر علیه السلام بر اعمال

پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام بر این باورند که اعمال مردم هر از چندگاهی بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه معصومین علیهم السلام عرضه می‌شود و آنان از اعمال همه امت آگاهند؛ یعنی خداوند از طرق خاصی، آگاهی بر اعمال امت را به آنان تعلیم داده است. در روایات بسیاری به این مطلب تصریح و تأکید شده است. از امام صادق علیه السلام در اینبار نقل شده است: «تمام اعمال مردم، هر روز صبح به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عرضه می‌شود، اعمال نیکان و بدان، بنابراین مراقب باشید و این مفهوم گفتار خداوند است که می‌فرماید: خدا و پیامبرش و مؤمنان، عمل شما را می‌بینند (سوره توبه: ۱۰۵). امام علیه السلام به این آیه اشاره نمود و سکوت کرد». (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۲۱۹)

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «اعمال شما بر پیامبرتان ... عرضه می‌شود، بنابراین باید از این‌که عمل زشتی از شما بر پیامبر علیه السلام عرضه شود، شرم کنید». (صفار، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۴۲۶) در روایت دیگری از امام رضا علیه السلام نقل شده که شخصی به ایشان گفت: برای من و خانواده‌ام دعا کنید، آن‌حضرت در پاسخ فرمودند: مگر من دعا نمی‌کنم؟ به خدا سوگند، اعمال شما هر شب و روز بر من عرضه می‌شود. آن شخص می‌گوید که این سخن بر من گران آمد، امام متوجه شد و به من فرمودند: آیا کتاب خداوند عز و جل را نخوانده‌ای که می‌گوید: عمل کنید، خدا و پیامبرش و مؤمنان، عمل شما را می‌بینند به‌خدا سوگند منظور از مؤمنان علی بن ابی طالب (و امامان دیگر از فرزندان او) می‌باشد». (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۱۹) بنابراین پذیرش عرضه اعمال بر امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) یکی از عوامل مهم تهذیب نفس و خودسازی به شمار می‌رود. اگر این نگاه در خانواده حاکم باشد و به عنوان یک ارزش تلقی شود، آن‌گاه آثار مهمی را از خود بر جای می‌گذارد و در تحول اخلاقی خانواده، بسیار مؤثر خواهد بود. چنین خانوادگی در مقابل سختی‌ها و بلاهایی نظیر دوران بیماری کرونا آستانه صبر و تحمل بالایی دارند و همواره به خداوند توکل می‌کنند. این امر یکی از عوامل مهم برای ایجاد آرامش در خانواده به حساب می‌آید و موجب امیدواری به آینده و تلاش برای رسیدن به تعالی و کمال می‌شود.

۲-۴. ارزش‌گذاری از راه توسل و ارتباط معنوی با امام عصر علیه السلام

توسل و ارتباط معنوی با امام زمان علیه السلام یکی از عوامل مهم برای تهذیب نفس است؛ هرچه بر میزان خودسازی و تهذیب نفس افزوده شود، به همان میزان وجود مشکلات، سختی‌ها و بلاها، توجیه‌پذیری بیش‌تری پیدا خواهند کرد و آرامش بر زندگی حکم‌فرما خواهد شد.

۳. کارکرد در ساحت هنجارها و رفتارهای خانواده

باورهای دینی نقش پررنگی در تولید هنجارهای رفتاری دارند. از دیدگاه اسلام باور بدون رفتار و عمل، مورد قبول نیست. بدین جهت در تعریف ایمان، علاوه بر شناخت قلبی و اقرار و اعتراف زبانی، هنجارهای رفتاری یکی از ارکان آن برشمرده شده است (صدوق، ۱۳۷۶، ۲۶۸).

بنابراین خانواده اگر بخواهد به تعالی برسد؛ لازم است علاوه بر شاخص‌های باوری و ارزشی به شاخص هنجاری و رفتاری نیز توجه ویژه داشته باشد و در حقیقت بدون آن تعالی لازم به وجود نخواهد آمد. شاخص‌های هنجاری منتظران بر خواسته از باورها و ارزش‌های منبعث از دین اسلام و به‌ویژه از اندیشه مهدویت و انتظار است که رفتارهای متناسب با آن را در زندگی به‌وجود می‌آورد. این رفتارها در نظام خانواده دارای آثار مختلفی است و به تعالی خانواده و تعامل اعضای آن با همدیگر کمک بسیاری می‌کند. مهم‌ترین هنجارها و رفتارهای برآمده از اندیشه مهدویت که در خانواده می‌توانند کارکرد داشته باشند؛ عبارتند از:

۳-۱. تعهد و مسئولیت‌پذیری

یکی از آثار مهم اجتماعی انتظار، ایجاد تعهد و مسئولیت در افراد است. منتظران راستین، وظیفه دارند که علاوه بر اصلاح خویش، در اصلاح دیگران نیز بکوشند؛ زیرا برنامه عظیم و سنگینی که انتظارش را می‌کشند، تمامی عناصر تحوّل باید در آن شرکت جویند و کار به صورت دسته‌جمعی و همگانی باشد. «منتظران واقعی علاوه بر این که به اصلاح خویش می‌کوشند، وظیفه خود می‌دانند که دیگران را نیز اصلاح کنند». (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۳) بنابراین هیچ‌یک از اعضای خانواده نباید از دیگری غافل باشد، بلکه هرکس موظف است هر نقطه ضعفی را در هر فرد دیگری ببیند، آن را اصلاح کند و اعضای خانواده باید بر تحکیم روابط خود بکوشند. رفتار متناسب با این هنجار موجب می‌شود که هر یک از اعضای خانواده در مقابل فروپاشی نظام خانواده خود را مسئول بدانند و به تحکیم پایه‌های آن کمک کنند.

۳-۲. بصیرت و آگاهی‌بخشی

بصیرت و آگاهی عامل مؤثر در تفسیر و توجیه بلایا و مصائب به شمار می‌رود. هنجار شدن آگاهی‌بخشی و رفتار متناسب با آن در میان اعضای خانواده می‌تواند به تداوم و استحکام نظام خانواده کمک کند و در مقابله با بلاهایی چون بیماری کرونا و ... به آنان قدرت دهد. این ویژگی را می‌توان از روایاتی که درباره یاران امام مهدی عج و منتظران آن حضرت آمده است، استخراج کرد. امام صادق ع با تأکید بر این نکته، یاران امام مهدی عج را به چراغ و قندیل تشبیه کرده که موجب روشنی محیط پیرامون می‌شوند و می‌فرمایند: «گویی دل‌های آنان مشعل نورانی است». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۲، ص ۳۰۸) از امام امیرالمؤمنین ع در این باره نقل شده است: «پس گروهی در آن فتنه‌ها صیقلی می‌شوند، مانند صیقل دادن شمشیر توسط آهن‌گر، دیده‌های آنان به نور قرآن جلا داده و تفسیر در گوش‌های‌شان جا گرفته است. در شب جام حکمت را به آن‌ها می‌نوشانند، بعد از این که در بامداد هم نوشیده باشند». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۲، ص ۳۳۴) امام صادق ع نیز در این باره فرمود: «آن‌ها انسان‌هایی نجیب و فقیه و قضات و حکام دین هستند که دست امام، قلب آن‌ها را نوازش داده و هیچ حکمی برای آن‌ها مشتبه نخواهد شد». (طبری، ۱۴۱۳ق، ص ۵۶۲)

یاران امام زمان عج و منتظران ایشان از چنان بصیرتی برخوردارند که با پرتوافشانی خود، مایه‌ی بصیرت و آگاهی دیگران نیز می‌شوند. بر طبق این روایات، خانواده منتظر باید از چنان ظرفیتی برخوردار باشند که بتوانند چنین افرادی را پرورش دهند و آنان را در این راه تربیت و برای ظهور آماده کنند.

۳-۳. استقامت و پایداری

یکی دیگر از هنجارهای حاصل از اعتقاد به ظهور امام مهدی عج، ایجاد روح استقامت و پایداری در مردم است. این مطلب را می‌توان از روایاتی که در وصف یاران امام مهدی عج آمده است به دست آورد. امیرالمؤمنین ع در ارتباط با توصیف یاران امام مهدی عج می‌فرماید: «اصحاب مهدی عج، قلب‌هایشان مانند

تکه‌های آهن است، اگر بخواهند می‌توانند کوهی را از جا در آورند...» (کورانی، ۱۴۲۸ق، ج ۳، ص ۹۴) امام صادق علیه السلام نیز با تأکید بر این مطلب می‌فرماید: «وقتی مهدی ما قیام کند، هر يك از یاران او قوی‌تر از شیر و برنده‌تر از نیزه‌اند». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۳۷۲)

خانواده‌ای که در انتظار به سر می‌برد، لازم است فرزندان را به گونه‌ای تربیت کند که با یاران خاص امام زمان علیه السلام شباقت داشته باشند تا بتوانند در هنگام ظهور در صف یاران آن حضرت قرار گیرند. این ویژگی از انتظار موجب می‌شود تا جامعه شاهد تحول، بالندگی و نشاط باشد؛ چرا که افرادی که در چنین خانواده‌هایی پرورش می‌یابند و از چنین تربیتی برخوردار هستند، جامعه‌ای مقتدر و سر بلند و پویا را تشکیل خواهند داد. بنابراین خانواده‌های که با این معیار تربیت شوند، قهرا صبر و استقامت و اقتدار را در دستور کار خود قرار خواهند داد و با اقتدا به دستورات دینی و اولیای الهی از اقتدار برخوردار می‌شوند.

۳-۴. محبت و عشق‌ورزی

شناخت و معرفت حقیقی نسبت به امام علیه السلام، موجب محبت و عشق به او در دل‌های مومنان می‌شود. وقتی امام علیه السلام به درستی شناخته شود و به نقش او و جایگاه وی در هدایت باطنی پی برده شود، خود به خود عشق و محبت او ایجاد می‌شود؛ زیرا محبت به امام علیه السلام، محبت خداوند را به دنبال دارد و امام کسی است که خودش غرق در محبت خداوند است. در زیارت جامعه کبیره خطاب به امام علیه السلام می‌خوانیم: «وَ التَّائِمِينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ». (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۱۰)؛ سلام بر شما که در محبت خداوند کامل شده‌اید. امام در محبت خداوند کامل شده است، کسی که در محبت خداوند کامل شده باشد، مورد محبت مردم است. همچنین بیان شده است: «هر که شما را دوست بدارد، خدا را دوست داشته و هر که با شما کینه ورزد با خدا کینه ورزیده است». (همان، ج ۲، ص ۶۱۷)

علاوه بر آن که شناخت امام علیه السلام، دوستی و محبت او را به دنبال دارد، محبت و دوستی نسبت به دوستان او را نیز در پی خواهد داشت. در روایات به این مطلب اشاره شده است. در فرازی از زیارت جامعه کبیره، خطاب به ائمه علیهم السلام می‌خوانیم: «مُؤَالٍ لَكُمْ وَ لِأَوْلِيَائِكُمْ...». (همان، ج ۲، ص ۶۱۴)؛ با شما و دوستان شما، دوستم. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید: «دوستی اولیای خدا واجب است، ولایت آن‌ها لازم است و بیزاری از دشمنان آن‌ها واجب است». (همان، ج ۲۷، ص ۵۲) همچنین فرمودند: «دروغ می‌گوید کسی که مدعی است ما را دوست می‌دارد، ولی از دشمنان ما بیزاری نمی‌جوید». (همان، ج ۲۷، ص ۵۸)

هنگامی که اعضای خانواده با این معیار تربیت شوند، به طور حتم عشق و محبت در خانواده به صورت هنجار ظهور خواهد کرد و به دنبال آن، آرامش لازم بر اعضای خانواده حاکم می‌شود و هم‌دردی و همدلی بیش‌تر در مقابل بلاها و سختی‌ها به وجود می‌آید؛ زیرا با عنایت به معیار یاد شده، همان‌طور که دوستی و ولایت با خود امام علیه السلام، لازم و ضروری است، ولایت و دوستی با دوستان و محبین امام علیه السلام نیز ضروری و لازم است.

۵-۳ برانگیختن عواطف و احساسات از راه ادعیه و مجالس و اماکن منسوب به امام زمان علیه السلام عواطف و احساسات، نقش مهمی در تحکیم نظام خانواده و ایجاد فضای آرامش بخش برای اعضای خانواده دارند. عوامل مؤثر از انتظار و مهدویت که در برانگیختن عواطف نقش دارند عبارت هستند از: الف) توجه به ادعیه منسوب به امام زمان علیه السلام و حضور اعضای خانواده در مجالسی است که به یاد آن حضرت برگزار می‌شود، یکی از عناصر مهم در برانگیختن عواطف و احساسات به شمار می‌رود. فرد با خواندن دعا تقارن روحی با امام زمان علیه السلام پیدا می‌کند و خود را در محضر آن حضرت حاضر می‌بیند؛ در نتیجه با تقویت روحیه خود در مقابل بلایایی چون بیماری‌ها و ... از صبر و استقامت بیش‌تری برخوردار خواهد شد.

ب) برپایی مجالس جشن و سرور در ایام ولادت امام عصر علیه السلام نیز در برانگیختن عواطف نقش مهمی می‌تواند داشته باشد؛ زیرا حضور اعضای خانواده در چنین مجالسی علاوه بر جامعه‌پذیری مهدویت در میان اعضای خانواده، موجب همدلی و انسجام آنان می‌شود و در نتیجه در مقابله با بلایا و کاهش آثار آن‌ها، مؤثر خواهد بود.

ج) حضور در اماکن منسوب به امام زمان علیه السلام نیز در تقویت عواطف و رشد احساسات مفید است؛ زیرا این اماکن به جهت انتساب به امام زمان علیه السلام از قداست برخوردار هستند. بنابراین حضور اعضای خانواده به ویژه فرزندان در این اماکن موجب می‌شود تا آنان خود را در محضر امام زمان علیه السلام ببینند و حضور وی را بیش‌تر احساس کنند. این امر می‌تواند در ارتباط قلبی و معنوی افراد با امام مهدی علیه السلام مؤثر باشد و موجب تحکیم رابطه‌شان با امام (ع) شود و به ارتقای معنویت در خانواده کمک کند.

۳-۶. تقوا و پرهیزکاری

التزام به تقوا و ایجاد ملکه تقوا در همسران و فرزندان یکی از الگوهای ارزشمند انتظار به شمار می‌رود. در روایات اسلامی به این امر، تأکید زیادی شده است. امام صادق علیه السلام از جمله اوصاف یاران امام مهدی علیه السلام را پرهیزگاری و تقوای الهی دانسته و خُلق نیکو را سفارش کرده است. (نعمانی، ۱۴۲۲ق، ص ۲۰۰) بر طبق روایتی، امام صادق علیه السلام، وظیفه مردم را در زمان غیبت امام زمان علیه السلام، حفظ تقوا و دین‌داری معرفی می‌کند، یکی از اصحاب نقل می‌کند که خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودیم که به ما فرمودند: «برای صاحب الامر غیبتی است، هرکسی باید از خدا پروا کند و تقوا پیشه کند و به دین خود بچسبد و آن را حفظ کند». (همان، ص ۱۶۹) از این منظر تلاش برای نهاده‌سازی این ویژگی، وظیفه‌ای دینی و الهی است که باید در خانواده‌ی منتظر، مورد توجه قرار گیرد و لازم است که خانواده از طریق تبیین فلسفه تربیتی انتظار، کودکان و فرزندان را هدایت کرده و تقوا را در آنان به صورت ملکه درآورد.

۳-۷. امیدواری

از دیدگاه پیروان مدرسه اهل بیت علیهم السلام انتظار و مهدویت، تحقق وعده‌ای است که خداوند به صالحان و متقیان داده است و هدف تمام انبیای الهی توسط آن حضرت به وقوع می‌پیوندد. از این رو مهدویت مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عناصر و مکانیسم‌های ایجاد روح امید را در خود دارد؛ چرا که وعده پیروزی حق بر باطل، بر چیده شدن بساط ظلم و ستم و گسترش صلح و عدل موجب می‌شود تا مردم برای رسیدن به آینده‌ای بهتر امیدوار شوند. شهید مرتضی مطهری رحمته الله در این باره می‌گوید:

«انتظار فرج از یک اصل کلی اسلامی و قرآنی دیگر استنتاج می‌شود و آن اصل حرمت یأس از روح الله است. مردم مؤمن به عنایات الهی، هرگز و در هیچ شرایطی امید خویش را از دست نمی‌دهند و تسلیم یأس و ناامیدی و بیهوده‌گرایی نمی‌شوند. امید و آرزوی تحقق این نوید کلی جهانی انسانی در زبان روایات اسلامی انتظار فرج خوانده شده است.» (مطهری، بی تا، ج ۲۴، ص ۴۰۶)

از دیدگاه شهید مطهری رحمته الله خوش بینی به آینده از مشخصات انتظار است. وی در این باره می‌گوید:

«انسان بالفطره در راه تکامل فکری و اخلاقی و معنوی پیش می‌رود ... آینده‌ای بس روشن و سعادت‌بخش و انسانی که در آن شر و فساد از بیخ و بن برکنده خواهد شد در انتظار بشریت است. این نظریه الهامی است از دین، نوید مقدس قیام و انقلاب مهدی موعود در اسلام در زمینه این الهام است.» (همان، ج ۲۴، ص ۴۳۴)

رجا و امید، انسان‌های منتظر را برای تغییر از وضع موجود به وضعیت مطلوب و حرکت به سوی تحقق ظهور آماده می‌کند تا در مسیر حرکت خود، از برخورد با هیچ یک از دشواری‌ها و نابسامانی‌ها، مأیوس و تسلیم نشوند و در تکاپوی بسترسازی برای ظهور منجی موعود باشند. علاوه بر آن، رجا و امید موجب می‌شود که انسان منتظر در راستای هدف متعالی خود، برنامه‌هایی را ترسیم کند تا یک حیات معنوی سرشار از طراوت برای خود ایجاد کند. در این صورت، حتی اگر فرد منتظر، زمان ظهور منجی را درک نکند، سبک زندگی و رفتارهای خود را مبتنی بر آن، ترسیم می‌کند.

بنابراین رجا و امید را می‌توان یکی دیگر از ویژگی‌های منتظران برشمرد. در واقع، حقیقت انتظار، بدون رجا و امید، معنا ندارد و منتظر چیزی بودن، امیدواری را به دنبال خواهد داشت. در خانواده‌ای که ناامیدی در آن حکم‌فرما باشد، سختی‌ها و بلاها، اعضای خانواده شکننده‌تر و سرخورده می‌کند. برخلاف خانواده‌ای که امیدوار است و برای خودش آینده درخشانی را میبیند. اعضای چنین خانواده‌ای از لحظه لحظه زندگی‌شان با امید برای رسیدن آینده‌های روشن، درست استفاده می‌کنند و هرگز دچار یأس و نومیدی نخواهند شد.

نتیجه‌گیری

مهدویت و انتظار دارای کارکردهایی است که می‌تواند برای مقابله با بلاهایی چون بیماری‌ها نقش بسیاری داشته باشد و به ایجاد آرامش در نظام خانواده کمک کند. مهم‌ترین کارکردهای مهدویت و انتظار در این حوزه را می‌توان در سه ساحت باوری، ارزشی و هنجاری ترسیم کرد.

- در ساحت باورریف تقویت روح ایمان، تحکیم شناخت امام عصر^{علیه السلام} و تقویت رابطه معنوی با آن حضرت از مهم‌ترین کارکردهایی است که می‌تواند به ایجاد آرامش در خانواده کمک کند.

- در ساحت ارزشی، ارزش‌هایی چون تهذیب نفس، خودسازی و تخلیق به اخلاق الهی را شامل می‌شود که به تحکیم نظام خانواده کمک می‌کند و تحلیل درستی از بلاها را در مقابل اعضای خانواده قرار می‌دهد.

- در ساحت هنجاری نیز ایجاد و تقویت هنجارهایی چون تعهد و مسئولیت‌پذیری، بصیرت‌افزایی و آگاهی، استقامت و پایداری، محبت و عشق‌ورزی و امیدواری، آرامش اعضای خانواده را تثبیت می‌کند.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، تهران، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
- اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه فی معرفه الائمه، قم، نشر شریف رضی، ۱۴۲۱ق.
- بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: مؤسسه بعثت، ۱۴۱۵ق.
- بیرو، آکن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، چاپ سوم، تهران، نشر کیهان، ۱۳۷۵.
- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲.
- حایری یزدی، علی، إلزام الناصب فی إثبات الحجة الغائب، بیروت: مؤسسة الأعلمی، ۱۴۲۲ق.
- صدوق، محمد بن علی بن بابویه، کمال الدین و تمام النعمه، تحقیق علی اکبر غفاری، چاپ دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۹.
- صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد علیهم السلام، چاپ دوم، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
- طبری، محمد بن جریر، دلائل الامامة، قم، نشر بعثت، ۱۴۱۳ق.
- طوسی، محمد بن حسن. الغیبه، قم، نشر دارالمعارف الإسلامیه، ۱۴۱۱ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی، چاپ سوم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷.
- کورانی، علی. معجم الأحادیث الإمام المهدی علیه السلام، چاپ دوم، قم: جمکران، ۱۴۲۸ق.
- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار علیهم السلام، چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق.
- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران، انتشارت صدر، بی تا.
- مکارم شیرازی، ناصر، حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام، چاپ پنجم، قم، نشر نسل جوان، ۱۳۸۶.
- -----، حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام، چاپ هفتم، قم، انتشارات نسل جوان، ۱۳۸۸.
- موسوی اصفهانی، محمد تقی، مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم، چاپ پنجم، قم، مؤسسه الامام المهدی علیه السلام، ۱۴۲۸ق.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم، الغیبه، تحقیق فارس حسون کریم، قم، انوارالهدی، ۱۴۲۲ق.